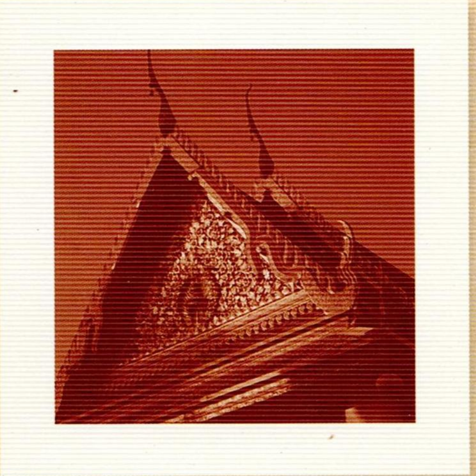

วัดบรมนิวาส

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

เลขที่ ๒ แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

คำนำ

ใครก็ตามที่เกิดมาเป็นลูกหลานในราชตระกูล ปราโมช ย่อมทราบกันดี ถึงความผูกพันที่พวกเรามีต่อ วัดบรมนิวาส ด้วยเหตุผลหลายประการ ที่สำคัญที่สุด เพราะว่ามีพระเจดีย์ ภายในหอเขียว ซึ่งบรรจุอัฐิ ของบรรพบุรุษ

เช่นเดียวกันกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

ผู้จัดทำ จึงคิดที่จะผลิตหนังสือฉบับนี้ขึ้น เพื่อเผยแพร่ความเป็นมาและความงามของวัดบรมนิวาส

อีกทั้งเพื่อเป็นที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร เมื่อวันเสาร์ที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๐

ผมต้องขอขอบคุณ อาจารย์วิบูลย์ ลี้สุวรรณ อย่างยิ่ง ที่ได้กรุณาสละเวลา ค้นคว้า เรียบเรียงเขียนให้ ณ ที่นี้

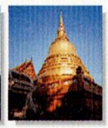
คำรณ ปราโมช ณ อยุธยา

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑

วัดบรมนิวาส

เรียบเรียงโดย *อาจารย์ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ*

ด้านข้างพระอุโบสถ

พระอุโบสถ

วัดบรมนิวาส เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒ แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร วัดนี้เป็นวัดเล็กมีพื้นที่ประมาณ ๑๗ ไร่ อาณาเขตทิศเหนือติดกับคลองมหานาคฝั่งใต้ ทิศใต้ติดคู ทิศตะวันออกติดคลองนางหงส์ และทิศตะวันตกติดทางรถไฟ พื้นที่วัดเป็นที่ราบมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เขตพุทธาวาสมีถนนโดยรอบและล้อมรอบด้วยเขตสังฆาวาส ซึ่งประกอบด้วยกุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ

ประวัติความเป็นมา

วัดบรมนิวาสเป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศแต่สร้างไม่เสร็จ เมื่อทรงลาผนวชเสด็จขึ้นเถลิงราชสมบัติ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๐) จึงทรงสร้างต่อจนเสร็จ

แต่เดิมเรียกกันว่าวัดนอก คงเป็นเพราะตั้งอยู่บริเวณนอกกำแพงเมือง เพื่อให้เป็นวัดคู่กับวัดบวรนิเวศซึ่งเป็นวัดของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ เป็นวัดคามวาสี เป็นศูนย์กลางปริยัติธรรมของธรรมยุติ ส่วนวัดนอกเป็นวัดคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี

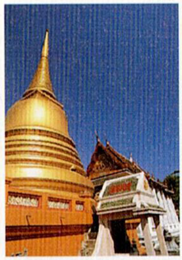
นอกจากนี้ สิ่งที่โปรดให้สร้างไว้เหมือนกันกับวัดบวรนิเวศอีกอย่างหนึ่งคือ โปรดให้ "ขรัวอินโข่ง" จิตรกรเอกสมัยนั้นวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถเป็นภาพปริศนาธรรมด้วยภาพชาวตะวันตกตามความถนัดของขรัวอินโข่งเหมือนกัน เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระราชทานนามใหม่ว่า **วัดบรมนิวาส**

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ทั้งอาราม ต่อมาพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโทจันทร์)ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่โดยได้รับทุนทรัพย์จากเจ้าจอมมารดาทับทิมในรัชกาลที่ ๕ พร้อมทั้งพระโอรสและพระประยูรญาติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงดำรงพระอิสสริยยศเป็นสมเด็จพระยุพราชและพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

เมื่อปฏิสังขรณ์แล้วสร้างกุฏิสงฆ์เพิ่มเติม อย่างอาคารตะวันตกและตัดถนนเข้าไปสู่บริเวณวัดจากเชิงสะพานกษัตริย์ศึกเข้าไปถึงวัด และสร้างถนนในวัดสองสายคือ ด้านตะวันออกและด้านตะวันตกไปบรรจบกัน ต่อมาทางวัดได้สร้างเสนาสนะต่างๆ เพิ่มเติมเรื่อยมา

เสนาสนะสิ่งปลูกสร้างและปูชนียวัตถุสำคัญของวัด ได้แก่ พระอุโบสถ พระเจดีย์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และกุฏิ เป็นต้น

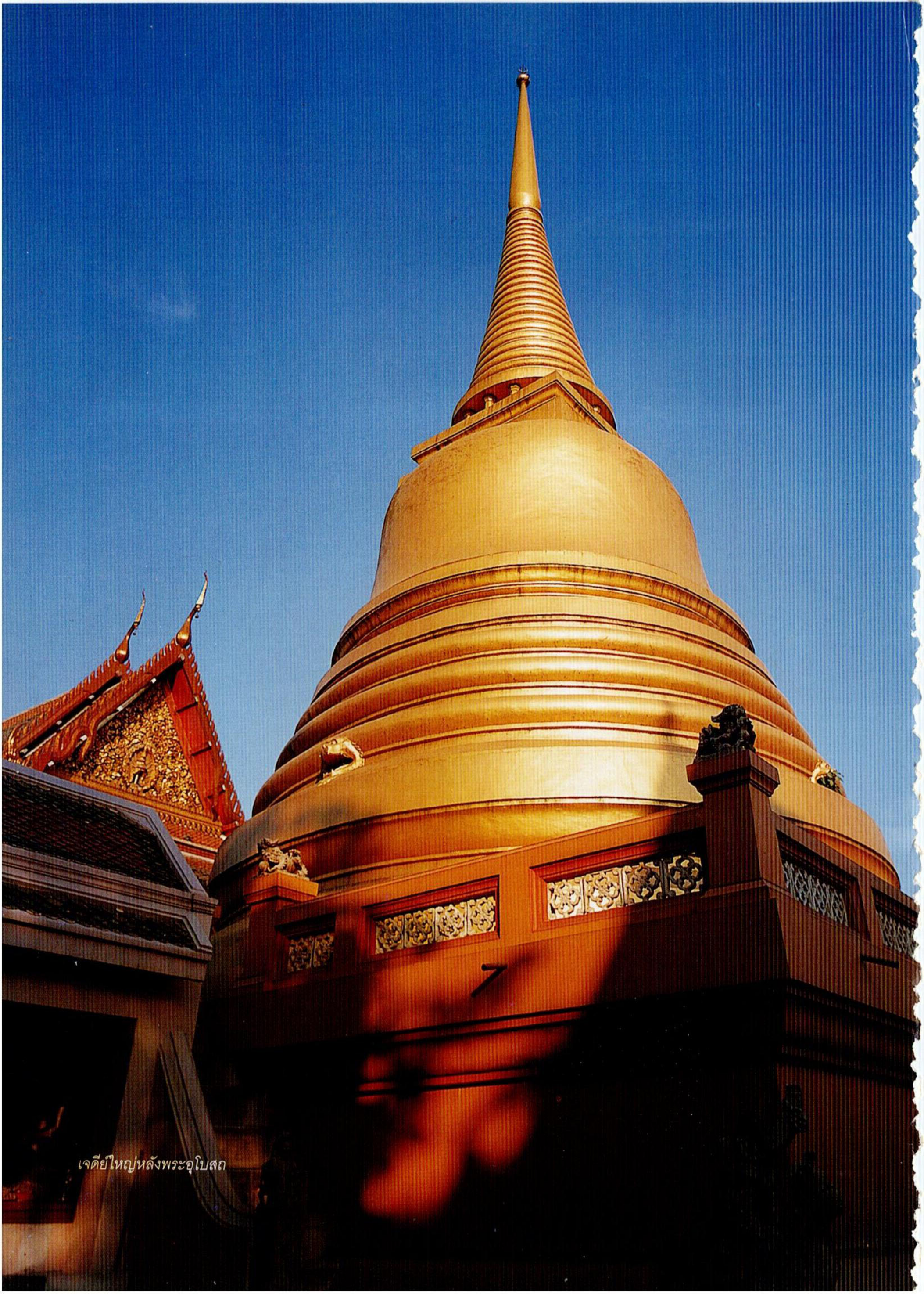

วิหารภายในบริเวณพระอุโบสถ

เจดีย์ใหญ่หลังพระอุโบสถ

ศิลปกรรมในวัดบรมนิวาส

วัดบรมนิวาสเป็นวัดหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างขึ้นใหม่ในกรุงเทพฯจำนวน ๕ วัด ได้แก่ วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม วัดมกุฏกษัติยาราม วัดบรมนิวาส (วัดนอก หรือวัดบรมสุข) และวัดที่โปรดให้สร้างขึ้นในต่างจัดหวัด ๒ วัดคือ วัดเกาะสีชัง จังหวัดชลบุรี และวัดพระแก้ว เขาวัง จังหวัดเพชรบุรี

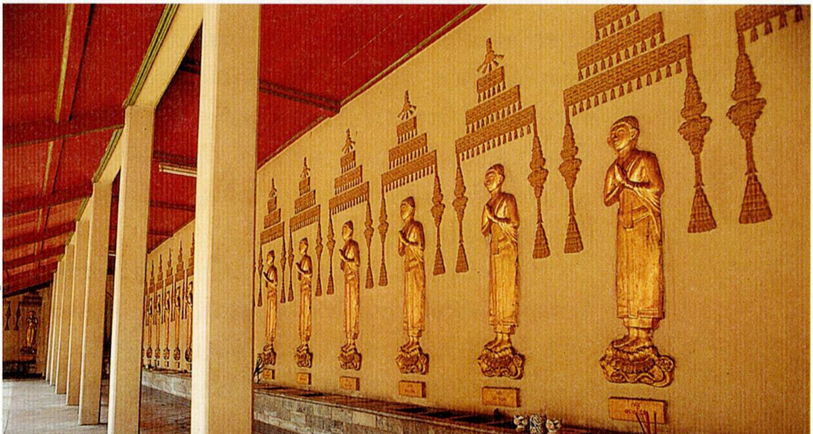
วัดบรมนิวาสมีศิลปกรรมสำคัญคือ พระอุโบสถ ซึ่งประกอบด้วยพระอุโบสถ พระเจดีย์ ระเบียงคตและพระวิหาร เฉพาะพระอุโบสถนั้น ภายในมีงานศิลปกรรมที่สำคัญยิ่ง คือ **ผลงานจิตรกรรมฝาผนังฝีมือขรัวอินโข่งจิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๔**

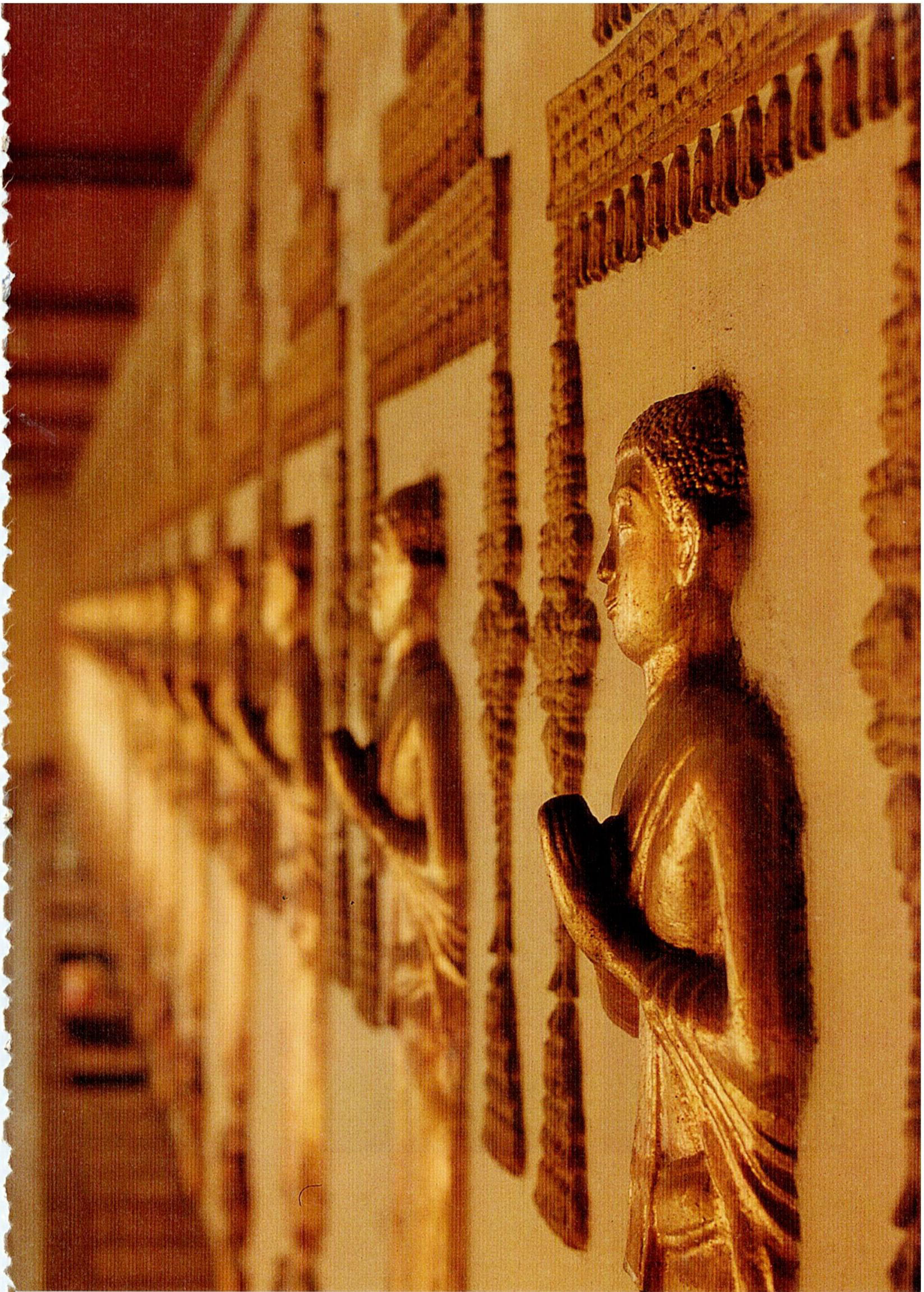
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้สร้างพระอุโบสถวัดบรมนิวาสเมื่อพ.ศ.๒๓๗๗ ในขณะที่ยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร พระอุโบสถหลังนี้วางผังตามแบบแผนโบราณตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือสร้างอุโบสถเป็นประธานหน้าพระเจดีย์ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีลายพระหัตถ์ไว้(หนังสือสาส์นสมเด็จ)ว่า

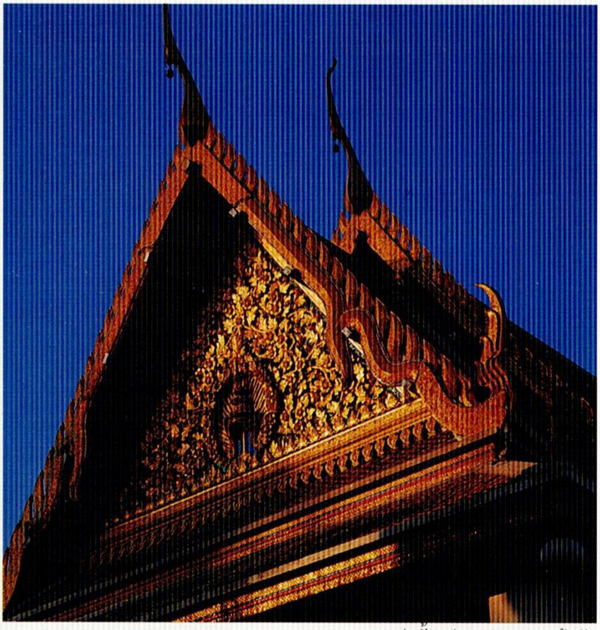
“...เรื่องนี้ดูเหมือนทูลกระหม่อมจะได้เอาเป็นธุระสอดส่องมากสังเกตดูวัดที่ทรงสร้างใหม่หลายวัด ดูทรงสร้างอย่างถอยหลังเข้าคลอง คือ **วัดบรมนิวาส** เป็นวัดแรก มีพระอุโบสถ เป็นประธานอยู่หน้าพระเจดีย์อย่าง **“วัดสมัยใหม่”** ในกรุงศรีอยุธยา ต่อมาถึงวัดมกุฏกษัตริย์ วัดโสมนัสวิหาร มีวิหารเป็นประธานอยู่หน้า ทำพระอุโบสถย่อมกว่าวิหารไว้ข้างหลังพระเจดีย์ วัดปทุมวันก็เช่นนั้นพระอุโบสถอยู่หน้า วิหารอยู่ด้านหลัง ใช้แบบถอยหลังขึ้นไปอย่าง

สมัยสุโขทัย ถึงวัดราชประดิษฐ์มีแต่พระเจดีย์กับวิหาร ไม่มีพระอุโบสถทีเดียว ย้อนขึ้นไปถึงชั้นแบบเดิม เพราะทรงแก้ไขเรื่องทำสังฆกรรมให้สะดวกได้ด้วย ผูกเป็นมหาสีมา ทั้งวัดมกุฏฯ วัดโสมนัสฯ และวัดราชประดิษฐ์..." นอกจากการวางผังอุโบสถตามแบบโบราณแล้ว ยังลดขนาดพระอุโบสถและบริเวณพระอุโบสถให้เล็กลง โดยทำอาคารมีพาไลหรืออย่างรัชกาลที่ ๓ และทำมุขเด็จอย่างโบสถ์ในสมัยอยุธยา

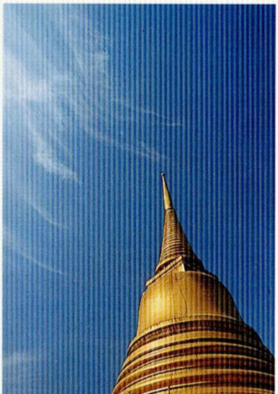
ผังของพระอุโบสถวัดบรมนิวาสนั้นวางพระอุโบสถค่อนข้างชิดกับพระเจดีย์ มีกำแพงแก้วในบริเวณลานพระอุโบสถซึ่งเชื่อมกับลานพระเจดีย์ มีระเบียงคตที่ทำหลังคา เฉพาะองค์พระเจดีย์เพียงสามด้าน ไม่มีด้านที่เชื่อมกับพระอุโบสถ ผนังระเบียงคตด้านในมีประติมากรรมนูนสูงเป็นรูปพระพุทธสาวกยืนเรียงกันในลักษณะเดินจงกรม อาจจะต้องการให้เป็นเครื่องแสดงว่าวัดนี้แต่เดิมเป็นวัดวิปัสนาหรือวัดอรัญวาสี

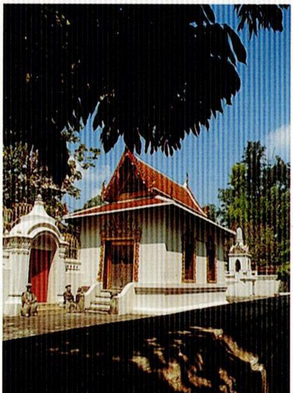

ลายปูนปั้นรูปมหามงกุฎบนหน้าบัน

กำแพงรอบนอกพระอุโบสถมีวิหารรายขนาดเล็กซ้ายและขวา มีซุ้มประตูทางเข้า ด้านหลังพระวิหารด้านละประตู มุมกำแพงด้านหน้ามีหอกลองและหอระฆัง ตรงกลางเป็นซุ้มประตูทางเข้า ด้านหลังพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่หรือเจดีย์ประธาน ล้อมด้วยระเบียงคตสามด้าน โดยใช้เป็นกำแพงส่วนหนึ่งกั้นเขตพุทธาวาส และเป็นผนังระเบียงคตด้านในไปด้วย ระเบียงคตมีเสาสองแนวรับหลังคาซึ่งเป็นหลังคาซ้อนสองชั้น กึ่งกลางด้านหลังระเบียงเปิดเป็นประตูทางเข้า

พระเจดีย์ใหญ่สร้างสมัยเดียวกับพระอุโบสถ อยู่ด้านหลังพระอุโบสถ ปัจจุบัน ประดับกระเบื้องสีทอง เป็นเจดีย์ทรงกลมสูง ๑๕ วา ฐานสี่เหลี่ยม ภายในทำเป็นห้องมีประตูทางเข้าตรงข้ามกับประตูหลังกับพระอุโบสถ บานประตูด้านนอกประดับมุกเป็นรูปเครื่องราชกกุฎภัณฑ์ประกอบด้วย ฉัตรเก้าชั้นและห้าชั้น พระมหาพิชัยมงกุฎอุณหิส วาลิชณี ฉลองพระบาท ประกอบกับลายเครือเถา อกเลาทำเป็นรูปพระนารายณ์ พระอินทร์และรูปกษัตริย์ ๔ องค์ ปัจจุบันทางวัดทำประตูเหล็กปิดไม่สามารถชมได้

พระอุโบสถขนาดไม่ใหญ่นัก ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างและยาวประมาณ ๔x๖ วา ๒ ศอก แบ่งเป็น ๕ ห้อง ฐานก่ออิฐถือปูนยกสูง หลังคาทำเป็นมุขลดหน้าและหลังด้านละชั้น แต่ละชั้นมีหลังคาสองซ้อน ตับคลังคาชั้นล่างทำเป็นปีกนกคลุมพะไล เสารับชายคาพะไลโดยรอบเป็นเสาสี่เหลี่ยมชักบัว ด้านสกัดทั้ง ๔ ต้น ด้านยาว ๘ ต้น แต่ละต้นปลายเสาชักสะพานคอสองถึงกัน เสาคู่กลางด้านหน้าและด้านหลังทำเป็นบันไดทางขึ้นพะไล เชิงและปลายบันไดทำเป็นแป้นพนักสี่เหลี่ยม เชิงมีศิลาจำหลักรูปสิงโตจีน พระอุโบสถหลังนี้มีประตูด้านสกัดหรือด้านหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังพระอุโบสถด้านละหนึ่งประตู ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละห้าช่อง มีซุ้มประตูและหน้าต่างประดับด้วยลายปูนปั้น ลงรักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายก้านแย่ง

ภายในพระอุโบสถ

เครื่องหลังคาหน้าจั่วมีไขรา ประดับช่อฟ้า เครื่องลำยอง ใบระกา หางหงส์ หน้าบันมีลายปูนปั้นลายดอกและใบอย่างเทศ กลางลายทำเป็นมาลัยรูปวงรีล้อมพระมหามงกุฎซึ่งเป็นตราประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบของพระอุโบสถวัดบรมนิวาสนี้เป็นรูปแบบของพระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๔ โดยเปลี่ยนจากแบบพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นิยมสร้างพระอุโบสถแบบจีนที่นิยมทำหน้าบันเป็นแผงทับไม่มีคูหาหน้าบันและไขราจั่ว พื้นหน้าบันนิยมทำเป็นลวดลายปูนปั้นเป็นลวดลายดอกบ๊วยหรือดอกพุดตาลใบเทศหรือประดับด้วยกระเบื้องถ้วยสีต่างๆ เป็นลายเครือเถาหรือประดับตุ๊กตาเครื่องเคลือบสีต่างๆ และเขามอปูนปั้นระบายสี เสาสี่เหลี่ยม ไม่มีบัวปลายเสา แต่โบสถ์ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ กลับสร้างอย่างโบราณอีกครั้งหนึ่ง เฉพาะเครื่องหลังคามักตกแต่งหน้าจั่วด้วยตัวลำยองมีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ที่ปิดทองประดับกระจกอย่างที่นิยมกันในสมัยโบราณ หน้าบันมีคูหาประดับด้วยลวดลาย ปิดทองประดับกระจก

หลังคาพระอุโบสถวัดบรมนิวาสมุงกระเบื้อง เคลือบสีส้มและเขียว ด้านนอกมีเสาสี่เหลี่ยมกับชายคาโดยรอบ ด้านสกัดมีประตูด้านละหนึ่งประตู บานด้านนอกประตูแกะสลักเป็นลายใบไม้ร่วง ลงรักปิด ทองประดับกระจก ด้านในเขียนภาพจิตรกรรมรูปทหารจีนโบราณ ด้านรีหรือด้านยาวมีช่องหน้าต่างด้านละห้าช่อง บานหน้าต่างแกะเป็นลายใบไม้ร่วง ลงรักปิดทองเช่นเดียวกัน บานหน้าต่างด้านในเขียนภาพจิตรกรรมแบบจีน เป็นรูปเครื่องบูชาต่างๆ

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยสมัยสุโขทัยปิดทองหน้าตักกว้าง ๓ ศอก สูง ๑ วา ๕ นิ้ว อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก นามว่า พระทศพลญาณ ด้านข้างพระประธานมีรูปเทวดาเชิญฉัตร ๒ ข้าง ด้านหน้ามีพระพุทธสาวก

สององค์ ยืนประนมกร

ผนังภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ผนังระหว่างช่องหน้าต่างประตูเขียนภาพประเพณีสำคัญของไทย บานหน้าต่างและผนังกบเขียนภาพเครื่องบูชาแบบจีน ผนังเหนือช่องหน้าต่างและประตู เขียนภาพปริศนาธรรม ฝีมือจิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๔ คือ **'ขรัวอินโข่ง'** ซึ่งเป็นงานจิตรกรรมฝาผนัง ที่ทรงคุณค่ายิ่ง

ศาลาการเปรียญ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ เป็นศาลาทรงไทย ยกพื้นสูงเป็นคอนกรีต พื้นปูด้วยไม้เนื้อแข็ง เสาไม้กลม ผนังด้านในก่ออิฐถือปูน ด้านนอกทำเป็นหินล้าง มีหน้ามุขสองมุขแต่งด้วยไม้จำหลัก หลังคามีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ภายในศาลามีพระพุทธรูปนาม **'พระพิชิตมารมัธยมพุทธกาล'** ซึ่งเป็นพระศิลาแลงลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง ๑ วา ๑๗ นิ้ว สูง ๑ วา ๑ ศอก ๑ นิ้ว เดิมเป็นพระพุทธรูปชำรุดนำมาจากวัดอรัญญิก จังหวัดราชบุรี พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนโท จันทร์) เมื่อครั้งยังเป็นพระญาณรักขิตได้อัญเชิญมาบูรณะลงรักปิดทองจนงดงาม

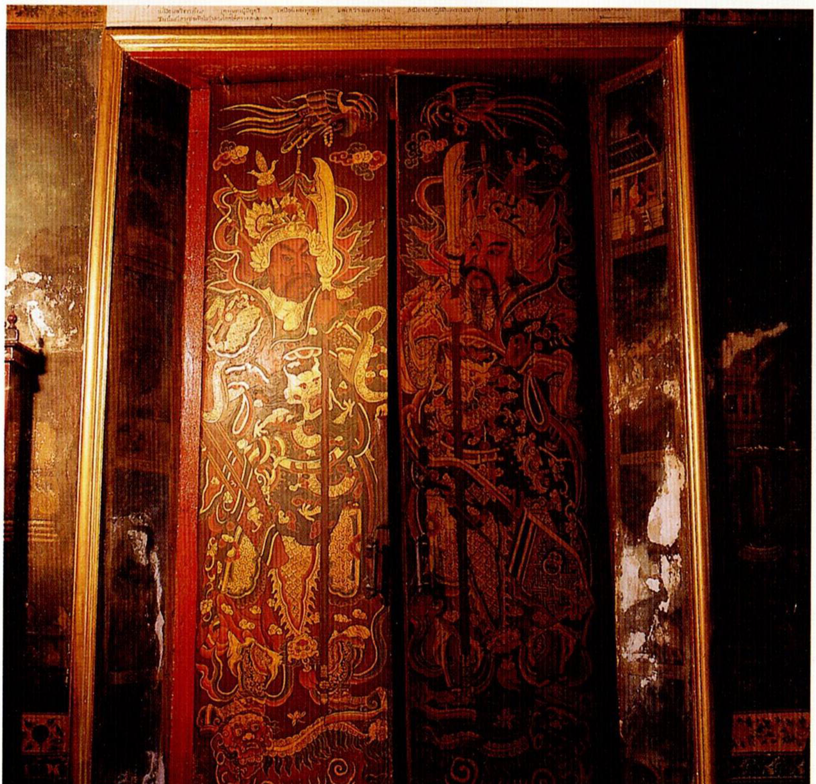
วัดบรมนิวาสยังมีพระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่งคือ พระนิรันตราย ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิเพชร หล่อด้วยสัมฤทธิ์กะไหล่ทอง ด้านหลังมีเรือนแก้วพุ่มมหาโพธิ์ มีอักษรขอมจารึกไว้ในวงกลีบบัวยอดเรือนแก้วมีรูปมหามงกุฎรองฐานพระเป็นที่สำหรับรับน้ำสรง

นอกจากศิลปสถาปัตยกรรมและพระปฏิมากรรม ดังกล่าวแล้ว ในบริเวณวัดบรมนิวาสยังมีกุฏิสงฆ์ถึง ๕๕ หลัง สร้าง พ.ศ. ๒๓๗๗ จำนวน ๑๔ หลัง นอกนั้นสร้าง พ.ศ.๒๔๕๘ พ.ศ.๒๕๐๙ และพ.ศ.๒๕๑๘เฉพาะกุฏิโบราณที่ยังเหลืออยู่เพียงไม่กี่หลังนั้นเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นรูปแบบของอาคารที่พักอาศัย ของพระสงฆ์ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่๔ และรัชกาลที่๕ ซึ่งปัจจุบันยังเหลืออยู่ตามวัดต่างๆ น้อยมาก

บานประตูด้านใน

ขรัวอินโข่งกับจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถวัดบรมนิวาส

จิตรกรรมฝาผนังวัดบรมนิวาสเป็นผลงานสำคัญของ "ขรัวอินโข่ง" จิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นจิตรกรที่มีแนวคิดก้าวหน้า เป็นผู้เปลี่ยนแปลง "แนวคิด"และ "รูปแบบ" การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่นิยมเขียนกันตามแบบประเพณีนิยมของไทยมาเป็นจิตรกรรมแนวใหม่ทั้งแนวคิดและรูปแบบ จนมีจิตรกรร่วมสมัยนำแบบอย่างไปทำตามเป็นจิตรกรรมสกุลช่างขรัวอินโข่งปรากฏอยู่ตามผนังในพระอุโบสถวัดต่างๆ หลายแห่ง เช่น จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดโปรดเกศเชษฐาราม จังหวัดสมุทรปราการ จิตรกรรมฝาผนังวัดทองธรรมชาติ กรุงเทพมหานคร ฝีมือพระครูกสิณสังวร ลูกศิษย์คนหนึ่งของขรัวอินโข่ง เป็นต้น

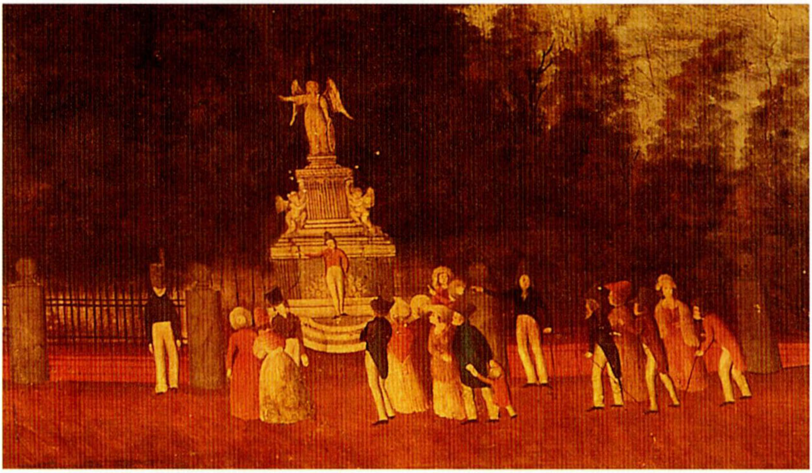
ขรัวอินโข่ง เป็นจิตรกรผู้ถือเพศบรรพชิตตลอดชีวิต กล่าวกันว่าเป็นชาวบางจาน จังหวัดเพชรบุรี บวชอยู่ที่วัดราชบูรณะ (วัดเลียบ) กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อ "อิน" เป็นพระช่างเขียนที่มีชื่อเสียงองค์หนึ่ง ดังปรากฏชื่อในพงศาวดารว่าเป็นผู้เขียนภาพในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวังหลายแห่ง ดังมีหลักฐานในพงศาวดารว่า

"...วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ข้างหลังพระอุโบสถโปรดให้สร้างมณฑปยอดปรางค์ประดับกระเบื้อง เป็นที่ประดิษฐานพระปรางค์ของโบราณ พระราชทานนามว่า พระโพธิธาตุพิมานและสร้างหอพระข้างละหลัง หลังข้างเหนือเป็นที่ไว้พระพุทธรูปปางต่างๆ ซึ่งทรงพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าพระราชทาน

*นามว่า หอราชกรมานุสร ฝาผนังข้างในโปรดให้***พระอาจารย์อิน**
*วัดราชบูรณะเขียนเรื่องพงศาวดารครั้งกรุงศรีอยุธยา หอข้างใต้เป็นที่ไว้พระพุทธรูปปางต่างๆ พระราชอุทิศถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชทานนามว่า หอราชพงศานุสร โปรดให้***พระอาจารย์อิน***เขียนเรื่องพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์..."*

จากพงศาวดารดังกล่าวแสดงว่าชื่อของขรัวอินโข่ง ที่เรียกกันอย่างเป็นทางการคือ **พระอาจารย์อิน** ซึ่งเป็นพระช่างเขียนที่รับเขียนรูปตามวัดวาอารามต่างๆ เช่นเดียวกับพระช่างเขียนรูปอื่นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

แต่พระอาจารย์อินนั้นผู้คนมักเรียกว่า "ขรัวอินโข่ง" หรือ "ขรัวอินโค่ง" เหตุที่เรียก ขรัว อาจเป็นคำที่ใช้เรียกภิกษุที่มีความสามารถสูงเป็นพิเศษ ส่วนคำว่า โข่ง หรือโค่งนั้น ในลายพระหัตถ์สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งปรากฏในหนังสือสาส์นสมเด็จว่า

"...นึกขึ้นมาได้ถึง ขรัวอินโข่ง (ช่างเขียน) เคยไต่สวนว่าทำไมจึงได้ฉายาว่า โข่ง เขาบอกว่าเขาบวชเปนเณรอยู่เกินกาลจึงเรียกกันว่า อินโค่ง ทำให้เข้าใจไปว่า เรียกผิดหรือเขียนหนังสือผิด อ่านผิด แต่เดี๋ยวนี้มานึกขึ้นได้ว่าไม่ผิด หอยโข่งเปนอย่างอยู่ หมายความว่าหอยใหญ่ เณรโค่งก็เณรใหญ่ โข่ง หรือโค่งเปนคำเดียวกัน หมายความว่าใหญ่เหมือนกัน..."

ขรัวอิน หรือพระอาจารย์อินผู้ได้รับฉายาแปลกๆ องค์นี้ คงมีเชื้อสายช่างชาวเพชรบุรีที่อาจจะได้รับการฝึกฝนมาจากครูช่างชาวเพชรบุรีจนเป็นช่างเขียนฝีมือดี ได้รับความไว้วางใจให้เขียนภาพจิตรกรรมตามพระอุโบสถและสถานที่สำคัญๆ หลายแห่ง เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมหาสมณาราม หรือวัดเขาวัง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ภาพจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดราชบูรณะ (วัดเลียบ ถูกระเบิดทำลายเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่สอง)

ภาพสุภาษิตที่ผนังกบประตูหน้าต่างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภาพพระราชพงศาวดารครั้งกรุงศรีอยุธยาใน หอราชกรมานุสร ภาพพระราชประวัติในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกใน หอราชพงศานุสร และภาพปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศและภาพที่ผนังพระอุโบสถวัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ภาพปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถทั้งสองวัด เป็นผลงานจิตรกรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นแนวคิดและรูปแบบในการปฏิรูปงานจิตรกรรมฝาผนังจากแบบประเพณีนิยมของไทยมาเป็นงานจิตรกรรมแนวใหม่ของขรัวอินโข่งได้เป็นอย่างดี

ผลงานจิตรกรรมฝาผนังของขรัวอินโข่งที่เขียนเป็นภาพปริศนาธรรมนั้น แสดงให้เห็นความคิดที่ก้าวหน้าและกล้าเปลี่ยนแปลงคติการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังตามแบบแผนที่สืบทอดกันมาแต่โบราณมาเขียนตามคติของตน ถือได้ว่าเป็นการปฏิรูปการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยที่สำคัญยิ่ง

ภาพปริศนาธรรมของขรัวอินโข่งแสดงให้เห็นความ

เปลี่ยนแปลงสำคัญสองประการคือ **แนวคิด**และ**รูปแบบ**ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถของไทย

แนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของขรัวอินโข่ง ได้เปลี่ยนจากคตินิยมดั้งเดิมที่มักเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบอุดมคติ (Idealistic) ที่แสดงเนื้อหาในลักษณะการเล่าเรื่องเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น เรื่องพระพุทธประวัติหรือทศชาติชาดก โดยเลือกเอาเนื้อหาที่สำคัญของเรื่องมาเขียนและเขียนสิ่งต่างๆ ด้วยการระบายสีเรียบๆ แล้วตัดเส้น มิได้เขียนให้เหมือนจริงตามธรรมชาติ เป็นการเขียนสิ่งที่อยู่ในความคิดให้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมตามความคิดของช่าง เช่น การเขียนภาพบุคคลก็จะเขียนหน้ารูปไข่ คิ้วโก่งดังคันศร ตากลมโตอย่างตาเนื้อทราย ปากได้รูปอย่างกระจับ แขนอ่อนอย่างงวงช้าง ซึ่งเป็นความงามแบบอุดมคติ

ตัวบุคคลจะสวยงามเหมือนกันหมดจนไม่สามารถแยกได้ว่าเป็นบุคคลใด ชายและหญิงจะต่างกันบ้างที่ผู้ชายมักมีหนวดและมีเครื่องแต่งกายที่แตกต่างกันเท่านั้น ส่วนใบหน้าไม่แสดงความรู้สึกใดๆ แต่ใช้ท่าทางแสดงความรู้สึกแทน

นอกจากนี้ ช่างเขียนโบราณไม่ได้คำนึงถึงสัดส่วนของภาพที่สอดคล้องกันตามความเป็นจริง ดังนั้น ภาพบุคคลที่ปรากฏอยู่ในปราสาทราชมณเฑียรและอาคารบ้านเรือนจะมีขนาดใหญ่กว่าความเป็นจริง ภาพจิตรกรรมไทยจึงมีสัดส่วนที่ไม่สมจริง ทั้งนี้เป็นเพราะช่างเขียนให้ความสำคัญกับความงามที่ประสานกลมกลืนกันของภาพตามอุดมคติมากกว่าความเหมือนจริง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยมักเขียนเพื่อแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นการสอนพระพุทธศาสนาแก่ศาสนิกชนและเป็นภาพตกแต่งโบสถ์และวิหารไปด้วย

แนวความคิดนี้เป็นประเพณีนิยมสืบกันมาจนเป็นคติว่าพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างด้านรีหรือด้านยาวของพระอุโบสถมักจะ

เขียนภาพพุทธประวัติหรือทศชาดกเป็นตอนๆ ไป เหนือช่องหน้าต่างมักเขียนภาพเทพชุมนุมเรียงกันเป็นแถวๆ ไปจนสุดผนังจดเพดาน ผนังหุ้มกลองหน้าพระประธานมักเขียนภาพตอนมารผจญ ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธานเขียนภาพไตรภูมิหรือยมกปาฏิหาริย์

รูปแบบเช่นนี้เป็นคตินิยมที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ขรัวอินได้เปลี่ยนจากคตินิยมดังกล่าวมาเขียนภาพจิตรกรรมตามแนวคิดของตน โดยเปลี่ยนจากการเขียนภาพเรื่องพุทธประวัติหรือทศชาดกมาเป็นภาพปริศนาธรรม เช่นภาพปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศและวัดบรมนิวาส

นอกจากนี้ ขรัวอินโข่งยังเขียนภาพจิตรกรรมเรื่องอื่นๆ ด้วย ไม่จำกัดเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น ได้แก่ ภาพสุภาษิต ภาพพระราชพงศาวดาร และภาพพระราชประวัติของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

นอกจากนี้ ขรัวอินยังเปลี่ยนแนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังจากภาพเล่าเรื่องมาเป็นภาพที่เสนอความคิด **ผู้ชมจะต้องใช้ปัญญาตีความจากภาพที่มีลักษณะเป็นการอุปมาอุปไมย เช่น ใช้ภาพบุคคลผู้ฝึกม้า หรือนายแพทย์ผู้รักษาคนป่วยแทนพระพุทธเจ้า หรือเปรียบดอกบัวใหญ่เหมือนพระพุทธเจ้า กลิ่นหอม ของดอกบัวใหญ่ที่ฟุ้งกระจายไปไกลเหมือนพระธรรม**

ภาพจิตรกรรมของขรัวอินจึงเป็นภาพที่ต้องขบคิด มิใช่ภาพที่ดูเอาเนื้อหาตามเรื่องนั้นๆ หรือดูสวยงามเท่านั้น ขรัวอินโข่งจึงเป็นผู้ปฏิรูปแนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สำคัญ

และแนวคิดนี้คงจะได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระปัญญาก้าวหน้าด้วย จึงโปรดให้ขรัวอินโข่งเขียนภาพปริศนาธรรมไว้ถึงสองแห่งคือ ที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร และพระอุโบสถวัดบรมนิวาสราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ขรัวอินโข่ง เป็นผู้เปลี่ยนแปลงรูปแบบภาพจิตรกรรมฝาผนังจากแบบประเพณีไทยมาเป็นการเขียนภาพแบบเหมือนจริง (realistic) แบบศิลปะตะวันตก โดยเปลี่ยนจากการระบายสีเรียบๆ แล้วตัดเส้น ซึ่งเป็นภาพที่มีทัศนวิสัย ๒ ด้าน (two dimentions) คือกว้างกับยาว

หากต้องการให้ภาพมีระยะไกลก็จะเขียนเรียงขนานกันจากใกล้ไปไกล มิได้เขียนให้มีขนาดใหญ่และเล็กอย่างที่ตาเห็น จึงไม่เป็นภาพที่มีความลึกเป็น ๓ มิติ (three dimentions)

ขรัวอินโข่งเป็นผู้เริ่มเขียนภาพให้มีระยะใกล้ไกลตามหลักทัศนีวิทยา (perspective) แบบตะวันตก และเขียนภาพให้มีแสงและเงาตามหลักการ เขียนภาพของชาวตะวันตก มีปริมาตร (volume) แทนการระบายสีเรียบๆ แล้วตัดเส้นอย่างโบราณ

นอกจากนี้ ขรัวอินโข่งยังเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของภาพ ซึ่งเดิมมักจะให้ความสำคัญกับพื้นที่ ระหว่างช่องหน้าต่างของผนังด้านรีหรือด้านข้างของโบสถ์ เพราะเป็นตำแหน่งที่สามารถมองเห็นได้ชัดเจน แม้จะเป็นภาพที่มีขนาดเล็กและประณีตก็ตาม ช่างจึงมักเขียนภาพพุทธประวัติหรือทศชาดกบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างดังกล่าว ซึ่งเป็นตำแหน่งที่เหมาะสม ช่างเขียนสามารถแสดงฝีมือได้เต็มที่และผู้ชมก็สามารถชมภาพได้ใกล้ชิดและชัดเจน ภาพจิตรกรรมบนผนังระหว่างช่องหน้าต่างจึงเป็นผนังที่ช่างเขียนให้ความสำคัญเป็นพิเศษ

ส่วนผนังเหนือช่องหน้าต่างขึ้นไปมักเขียนภาพเทพชุมนุมและเขียนภาพขนาดใหญ่ แต่ขรัวอินโข่งกลับให้ความสำคัญกับผนังเหนือช่องหน้าต่างและช่องประตู ซึ่งมีพื้นที่มากกว่าผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เพราะสามารถเขียนภาพขนาดใหญ่และต่อเชื่อมกันไปได้ทั้งผนัง

นอกจากนี้ ผนังด้านหุ้มกลองหน้าพระประธานแต่เดิมมักเขียนภาพมารผจญและผนังหุ้มกลองหลังพระประธานมักเขียนภาพไตรภูมินั้น ขรัวอินโข่งใช้เขียนภาพปริศนาธรรมเช่นเดียวกับผนังด้านข้างหรือด้านรี

ส่วนผนังระหว่างช่องหน้าต่างนั้น ขรัวอินโข่งใช้เขียนภาพที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาและขนบประเพณีไทย เช่น ผนังระหว่างช่องหน้าต่างพระอุโบสถวัดบวรนิเวศและวัดบรมนิวาสเขียนภาพแสดงเหตุการณ์ดังกล่าวของขรัวอินโข่งจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งและการใช้พื้นที่บนผนังต่างไปจากแบบแผนที่นิยมสืบกันมาแต่โบราณ

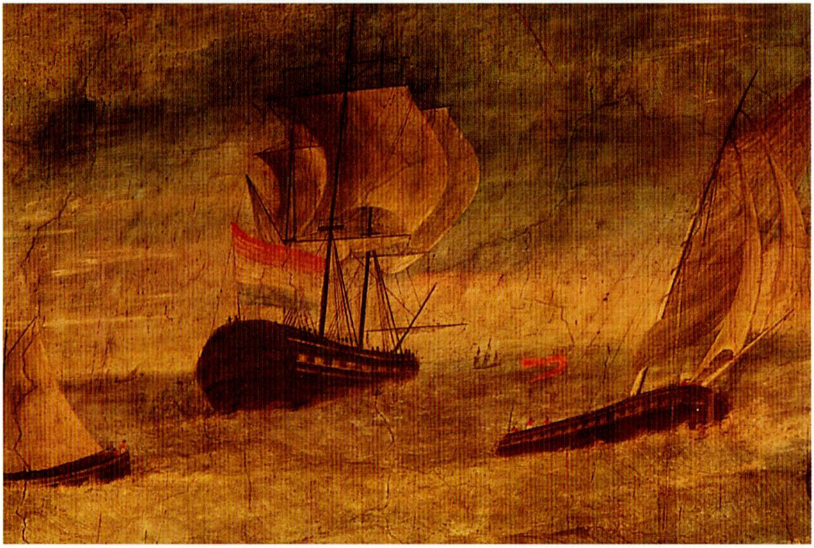
นอกจากนั้น ขรัวอินโข่งยังเปลี่ยนการใช้สีหลายสีและปิดทองแพรวพราว มาเป็นการใช้สีเอกรงค์(monochrome)คือ ใช้วรรณสีเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น สีน้ำเงิน เขียว ดำและน้ำตาล ส่วนสีอ่อนมักใช้ สีฟ้า ชมพู ขาว เป็นต้น การใช้สีเอกรงค์ทำให้ภาพ

โดยรวมมีสีทึมๆ บรรยากาศสลัว ทำให้ได้บรรยากาศสงบ เกิดอารมณ์ร่วมกับภาพนั้นได้ดี

ผลงานจิตรกรรมฝาผนังตามแนวคิดของขรัวอินโข่งปรากฏชัดเจนในภาพปริศนาธรรมที่พระอุโบสถวัดบวรนิเวศและพระอุโบสถวัดบรมนิวาส ผลงานจิตรกรรมฝาผนังที่พระอุโบสถทั้งสองแสดงให้เห็นความสามารถและภูมิปัญญาของจิตรกรเอกสมัยรัชกาลที่ ๔ ผู้นี้ได้อย่างดียิ่ง

จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดบรมนิวาส

ภาพปริศนาธรรมที่ฝาผนังวัดบรมนิวาส ฝีมือขรัวอินโข่งนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เขียนขึ้นหลังภาพปริศนาธรรมที่ผนังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ เป็นภาพปริศนาธรรมที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันมาก และมีรูปแบบแทบจะเหมือนกัน จะ

ต่างกันบ้างก็เพียงขนาดฝีแปรงและองค์ประกอบศิลป์บางส่วน

ภาพปริศนาธรรมวัดบวรนิเวศนั้นค่อนข้างจะใช้ฝีแปรงอิสระกว่าภาพปริศนาธรรมวัดบรมนิวาส ซึ่งมีความประณีตและให้ความรู้สึกละเอียดอ่อนกว่า

แต่ภาพปริศนาธรรมวัดบวรนิเวศให้บรรยากาศที่มีชีวิตชีวามากกว่า แต่ทั้งสองแห่งใช้วรรณสีทึบ (deep tone) มีต้นไม้และขุนเขาค่อนข้างมาก สีของภาพโดยรวมเป็นวรรณสีเย็นที่ให้บรรยากาศครึ้มๆ ก่อให้เกิดอารมณ์คล้อยตามเรื่องราวที่ปรากฏในภาพได้ดี

ภาพทั้งหมดเขียนตามแบบอย่างของศิลปะตะวันตก อาคารบ้านเรือน ผู้คน ที่ปรากฏล้วนเป็นชาวตะวันตกทั้งสิ้น จึงเป็นเรื่องแปลกที่ขรัวอินโข่งไม่เคยเดินทางไปประเทศตะวันตก ทำไมจึงเขียนภาพผู้คนและอาคารแบบตะวันตกได้

เรื่องนี้มีผู้สันนิษฐานว่า ขรัวอินโข่ง อาจจะได้รับความบันดาลใจและได้รับแบบอย่างมาจากภาพที่ชาวตะวันตกนำเข้ามาสู่ประเทศไทยในสมัยนั้น โดยเฉพาะภาพพิมพ์และภาพเขียนที่ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ส่งเป็นเครื่องบรรณาการมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ.๒๓๙๙ ซึ่งมีทั้งภาพผู้คนที่แต่งกายแบบตะวันตก ภาพทิวทัศน์ และภาพอาคารบ้านเรือนในเมืองต่างๆ ของสหรัฐอเมริกา ภาพเหล่านี้อาจเป็นแบบอย่างให้ขรัวอินโข่งนำมาเขียนขึ้นใหม่ตามความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของตน

รูปแบบและเนื้อหา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบรมนิวาสนั้น เขียนภาพเต็มทุกผนังทั้งผนังด้านหุ้มกลองและผนังรีหรือด้านยาว ผนังด้านรีมีหน้าต่างด้านละ ๕ ช่อง บานหน้าต่างด้านในเขียนภาพจิตรกรรมเครื่องบูชาแบบจีน

พื้นที่ช่องหน้าต่างระหว่างขอบหน้าต่างล่างจดแนวขอบหน้าต่างบนและผนังกบ รวมทั้งผนังระหว่างประตูหน้าและประตูหลัง เขียนภาพขนบประเพณีไทยและพิธีการทำบุญที่สำคัญๆ ของพุทธศาสนิกชน

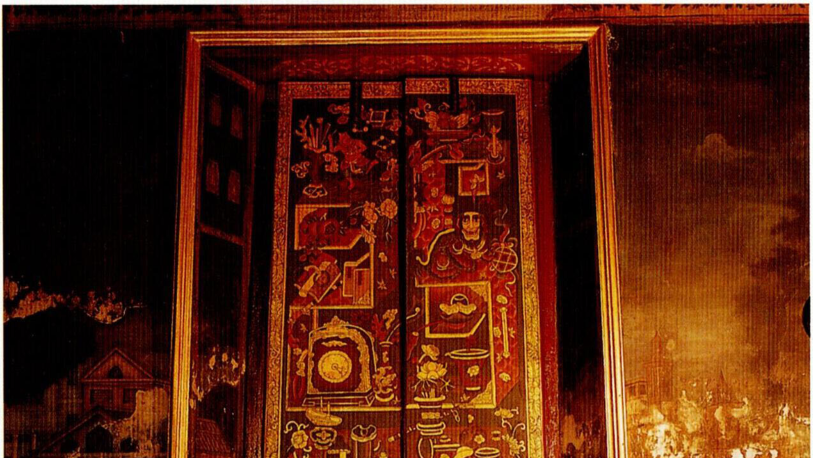
พระอุโบสถหลังนี้ มีประตูด้านหน้าหนึ่งประตูแลด้านหลังหนึ่งประตู บานประตูด้านในเขียนภาพจิตรกรรมรูปทหารจีน หรือทวารบาลแบบจีน

ขรัวอินโข่งแบ่งพื้นที่ระหว่างช่องหน้าต่างและเหนือช่องหน้าต่างด้วยแถบสีเหลืองลายลูกฟัก ตามแนวขอบหน้าต่างล่างและขอบหน้าต่างบน ส่วนขอบผนังบนสุดชิดเพดาน เขียนเป็นแถบสีคล้ายริบบิ้นเสมอแนวขื่อยาวตลอดผนัง

เหนือขึ้นไปจนสุดผนังเขียนลายเฟื่อง ภาพจิตรกรรมฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างเป็นภาพระบายสีให้มีปริมาตรตามหลักของแสงและเงาอย่างของศิลปะตะวันตก ใช้สีเอกรงค์ที่ค่อนข้างทึบเป็นสีเขียว ดำและน้ำตาลเป็นหลัก เฉพาะภาพคนนั้น ระบายสีให้มีปริมาตรและแสงเงาอย่างเหมือนจริง เป็นเรื่องประเพณีทำบุญที่สำคัญๆ

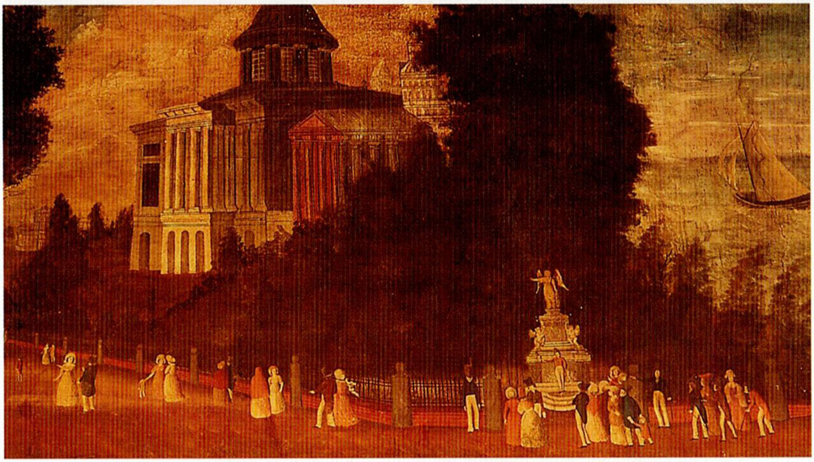
ผนังเหนือช่องหน้าต่างด้านขวาของพระประธาน เขียนเป็นภาพต่อเนื่องกันทั้งผนัง บรรจุเนื้อหาเป็นภาพปริศนาธรรมโดยใช้ภาพบุคคลต่างๆ แสดงเรื่องแบ่งเป็น ๕ ห้อง เรียงกันไปจนสุดผนังข้างพระประธาน ใต้ภาพแต่ละตอนหรือแต่ละห้องมีตัวหนังสือเขียนบรรยายความหมายของภาพแต่ละห้อง ผนังเหนือช่องหน้าต่างด้านซ้ายมือของพระประธานก็แบ่งออกเป็น ๕ ห้อง และมีคำบรรยายภาพใต้ภาพเช่นเดียวกัน

ผนังเหนือแนวประตูด้านหุ้มกลองด้านหน้าและด้านหลังพระประธาน เขียนเป็นภาพใหญ่เต็มผนัง เป็นภาพปริศนาธรรม มีคำบรรยายภาพใต้ภาพที่แนวขอบประตูด้านบนทั้งสองผนัง

ภาพจิตรกรรมรูปเครื่องบูชาจีนบนบานหน้าต่าง

ภาพจิตรกรรมบนผนังเหนือช่องหน้าต่างด้านขวามือของพระประธานเป็นภาพขนาดใหญ่ตลอดผนัง ประกอบด้วยภาพชายฝั่ง ท้องฟ้า พื้นดินริมทะเลและแผ่นดินที่มีอาคาร ป่า ต้นไม้ ลำธาร สระน้ำต่อเนื่องกันไป ห้องที่ ๑ ชิดผนังหุ้มกลองด้านหน้า เป็นภาพทางเดินหน้าอาคารขนาดใหญ่ มีกลุ่มคนชายหญิงแต่งกายแบบตะวันตกคือ ผู้ชายมักนุ่งกางเกงขาว เสื้อสีน้ำเงิน (แบบสมัยลินคอล์น) ผู้หญิงนุ่งกระโปรงยาวแบบสุ่มไก่สีฟ้า ชมพูและขาว ที่ฐานอนุสาวรีย์มีชายคนหนึ่งกำลังชี้มือบอกทิศแก่ผู้เดินทาง บุรุษผู้ชี้ทางอุปมาเหมือนพระพุทธเจ้าผู้ชี้ทางสว่างให้กับมนุษย์ทั้งปวง (ดูคำบรรยายภาพที่ห้อง๑)

ห้องที่ ๑ *(ขวามือของพระประธานชิดประตูหน้าพระอุโบสถ)*

ห้องนี้ อุปมาว่า มีเมืองหนึ่งน่าสนุกเกษมศุขนิราศภัย แต่ว่าอยู่ไกลคนไปยาก ด้วยทางที่จะไปนั้นกรงก็มี อ้อมก็มี จึ่งมีบุคคลฉลาดในทางทั้งปวง ได้มีความเอนดูแก่คน มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ต้นทาง คอยบอกทางผิดชอบแก่คนทั้งหลาย ผู้ที่เดินทางถูกก็ได้ความศุขที่เดินทางผิดก็ได้ความทุกข์ ความอุปมัย เมืองเกษมเหมือนพระนิพพาน ทางกรงทางอ้อมเหมือนข้อประฎิบัติดีผิดแลชอบ บุรุษฉลาดทางเหมือนพระพุทธเจ้า คำสำแดงหนทางเหมือนพระธรรมเทศนา ผู้เดินทางถูกถึงเมืองเกษมเหมือนพระอริยเจ้าได้ประฎิบัติดีประฎิบัติชอบแล้ว ถึงพระนิพพาน ผู้เดินทางผิดหลงไป เหมือนบุคคลผู้ประฎิบัติดีผิดได้ความทุกข์ในนรกเปนต้นแล ฯ!

ถัดไปเป็นภาพทางเดินริมทะเลมีเรือเดินทะเลน้อยใหญ่อยู่ไกลออกไปจนสุดสายตา ขรัวอินโข่งเขียนภาพเรือสำเภาและเรือเล็กๆ ที่จะนำผู้คนไปยังเรือสำเภาที่อยู่ไกลออกไปเพื่อเดินทางไปสู่ดินแดนหนึ่ง ซึ่งต้องฝ่าคลื่นลมและอันตรายจากปลาฉลามและสัตว์ร้ายในท้องทะเล

ภาพของท้องทะเลที่ปั่นป่วนด้วยคลื่นลมและหมู่เมฆสีฟ้าเข้มและฟ้าอมขาวที่มีระยะไกลออกไปจนสุดสายตานั้นทำให้ภาพ

ห้องที่ ๒

ห้องนี้ อุปมาความว่า มีฝั่งฟากข้างหนึ่งโน้นเปนที่สถานนิราศไภย แต่ว่าจะไปให้ถึงฝั่งนั้นยาก ด้วยว่ามหาสมุททเลใหญ่กว้างกั้นอยู่ อันตรายในมหาสมุทรก็มีมาก ยากที่จะหว้ายข้ามไปให้ถึงฝั่งได้ จึ่งมีบุรุษหนึ่งฉลาดในการที่จะแต่งเรือ ได้มีความเอนดูแก่หมู่คนจะให้ข้ามถึงฝั่ง จึงแต่งเรือใหญ่ให้หมู่คนลงในเรือ แล้วข้ามขนหมู่คนให้พ้นอันตรายในมหาสมุทรให้ถึงฝั่งสำราญได้ความอุปไมยว่าฝั่งสำราญเหมือนพระนิพพานบุรุษผู้ฉลาดแต่งเรือเหมือนพระพุทธเจ้าผู้ประกาศศาสนา แสดงข้อประฎิบัติให้สัตว์ทำตาม เรือเหมือนข้อประฎิบัติที่พระพุทธเจ้าแสดงนั้น หมู่คนก็ได้ลง แต่งไปถึงฝั่งสำราญได้เหมือนพระอริยเจ้าได้ประกาศ...สรุปแล้วได้บรรลุมรรคผลข้ามถึงฝั่งสำราญ คือพระนิพพานพ้นกันดานอันตรายทั้งปวงแล ฯ!

ได้บรรยากาศสมจริง บนชายฝั่งมีกลุ่มคนกำลังรอลงเรือเพื่อเดินทางไปยังแผ่นดินที่มีความสุข พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนผู้ต่อเรือเพื่อนำผู้คนไปยังแผ่นดินที่สุขสำราญคือ พระนิพพาน(ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๒)

ต่อจากท่าเรือชายฝั่งทะเลเป็นภาพชายอ่าวมีสะพานข้ามลำธารไปยังพื้นดินริมอ่าวที่มีต้นไม้เป็นแนวเรียงกันไปจนสุดสายตา เหนือทิวไม้ขึ้นไปเป็นหมู่เมฆที่มีภาพเทวดาเหาะอยู่ตามก้อนเมฆ

ห้องที่ ๓

ห้องนี้ อุปมาความว่า หมู่ คนเปนอันมากอยู่ในประเทศแห่งหนึ่ง แต่คนในประเทศนั้นขัดสนยากจน ไม่มีอุบายที่จะหาเงินทองเลี้ยงชีวิตร จึ่งมีบุรุษหนึ่งมีทรัพย์สมบัติมาก อยู่ในประเทศนี้ได้มีความเอนดูแก่หมู่คนที่ยากจน จึงได้ป่าวประกาศแก่หมู่คนเปนอันมากให้มาที่อยู่ตน แล้วให้ทรัพย์แก่หลานเหล่านั้นตามปรารถนา หมู่คนเหล่านั้น ได้ทรัพย์มาแล้วก็ประกอบการเลี้ยงชีวิตา พ้นจากความยากจน ความอุปไมยว่า บุรุษผู้มีทรัพย์ แลได้มีความเอนดูเหมือนพระพุทธเจ้ากอบด้วยพระมหากรุณาในหมู่สัตว์โลกย์ แล้วประทานธรรมเทศนา ข้อประฏิบัติเปนอุบายที่จะให้สัตว์นั้นพ้นสงสารวัฏ ทรัพย์นั้นเหมือนพระธรรมที่เปนข้อประฏิบัติหมู่คนที่ยากจนแล้วได้ทรัพย์พ้นจากความยากจนนั้น เหมือนพระอริยเจ้าที่ได้ประฏิบัติชอบแล้วได้อริยทรัพย์อันประเสริฐแล ฯ!

ภาพเทวดาเขียนแบบภาพไทยปิดทอง พื้นดินเป็นสีน้ำตาลไล่น้ำหนักแก่อ่อนไปจนสุดสายตา ตามทางเดินมีกลุ่มคนที่กำลังขนทรัพย์สินที่ได้รับแจกจากบุรุษผู้หนึ่ง บ้างก็ใส่รถม้า บ้างแบกไว้บนบ่า อุปมาอุปไมยว่า บุรุษผู้มีทรัพย์เหมือนพระพุทธเจ้าที่ประทานธรรมซึ่งเปรียบดังอริยทรัพย์ให้แก่ผู้คนทั้งหลาย(ดูคำบรรยายภาพห้องที่ ๓)

พื้นดินถัดไปเป็นสระน้ำมีดอกบัวนานาพันธุ์ชูช่ออยู่ในสระ มีดอกบัวใหญ่ดอกหนึ่งชูดอกสูงกว่าบัวดอกอื่นๆ ภาพดอกบัวใหญ่นี้คล้ายกับภาพดอกบัวใหญ่ที่ฝาผนังวัดบวรนิเวศ แต่ดอกบัว

ห้องที่ ๔

ห้องนี้ ความอุปมาว่า มีสระโบกขรณ์หนึ่งมีปทุมชาติหลายอย่างหลายพรรณ แต่มีดอกปทุมชาติหนึ่งใหญ่ขึ้นมาพ้นน้ำงามสอาดกว่าปทุมชาติอื่น มีกลิ่นหอมวิเศษกว่าดอกไม้อื่นตลบทั่วไปในทิศศานทิศทั้งปวง มีคนมากด้วยกันมาชมดอกบัวใหญ่ ได้กลิ่นแล้วชื่นชมยินดี หมู่แมลงผึ้งแมลงภู่ก็มาเชยเอาชาติเกษร ความอุปไมยว่า ดอกบัวใหญ่เหมือนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกย์ มีคุณอันประเสริฐฟุ้งไปในทิศทั้งปวง กลิ่นดอกบัวใหญ่เหมือนพระธรรม เพราะเปนของเกิดแต่พระพุทธเจ้า หมู่คนที่ชมดอกบัว หมู่แมลงผึ้งแมลงภู่ ซึ่งนำมาชาติเกษรนั้น เหมือนหมู่พระอริยเจ้าที่ได้พระธรรมพิเศษมรรคผล เพราะได้ฟังพระธรรมเทศนาเปนมูงเหตุแล ฯ!

ใหญ่ในจิตรกรรมพระอุโบสถวัดบรมนิวาสนั้น เขียนกลีบดอกละเอียดประณีตกว่า รวมทั้งบัวอื่นๆ และผู้คนที่มาชมและดมกลิ่นหอมของดอกบัว ซึ่งเป็นชายหญิงชาวตะวันตก บ้างนั่ง บ้างยืนอยู่ตามริมสระนั้นเขียนชัดเจนกว่าภาพดอกบัวที่ผนังพระอุโบสถวัดบวรนิเวศ ภาพนี้เปรียบดอกบัวใหญ่เหมือนพระพุทธเจ้า กลิ่นหอมของดอกบัวคือ พระธรรมของพระพุทธองค์ที่แพร่ไปสู่ผู้คนต่างๆ(ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๔) ผู้ที่ประสงค์จะรับรสพระธรรมจึงพากันมาชุมนุมที่ริมสระบัว

ภาพห้องที่ ๕ ช่วงสุดท้ายของผนังด้านข้างพระประธานเป็นภาพบ้านเรือนของบุรุษผู้มีทรัพย์ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บนเส้นทางที่มีผู้คนสัญจรไปมา บุรุษผู้นั้นได้แจกทรัพย์แก่คนยากจนที่สัญจรผ่านไปมา พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนบุรุษผู้มีทรัพย์ และทรัพย์ที่พระองค์ ประทานให้แก่ผู้คนนั้นคือ พระธรรม (ดูคำบรรยายภาพห้องที่ ๕)

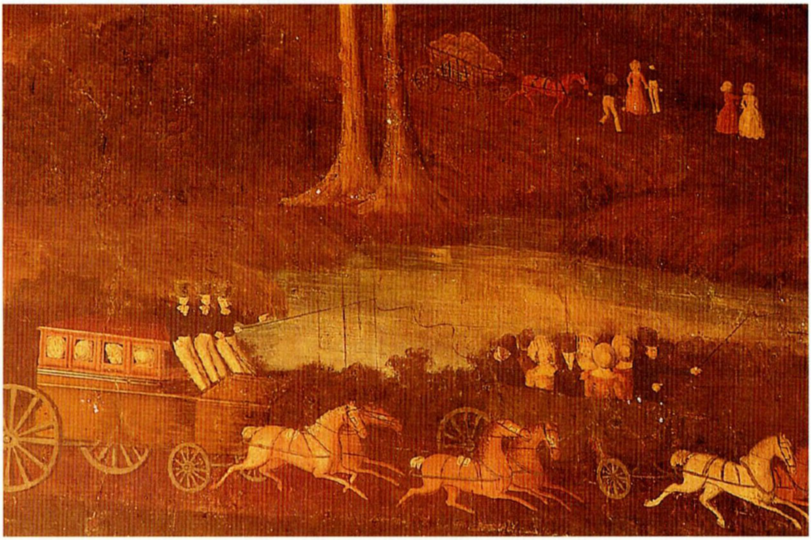
ผนังด้านซ้ายมือของพระประธาน ขรัวอินโข่งเขียนเป็นภาพต่อเนื่องกันทั้งผนังเช่นเดียวกัน แต่เป็นภาพบ้านเมืองที่มีต้นไม้ครึ้มมีลำธาร ป่าไม้ และต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาแก่แผ่นดินและภาพอาคารขนาดใหญ่ สถาปัตยกรรมแบบอเมริกันโคโรไรน่า เป็นอาคารสูงหลายชั้น หน้าต่างกระจก มีโดมสูง ประดับธงขนาดใหญ่บนยอดโดม พื้นดินและท้องฟ้าเชื่อมต่อกันไปตลอดผนัง แต่แบ่งภาพออกเป็นตอนๆ ตามเนื้อหาที่ต้องการแสดง ๕ ตอนหรือ ๕ ห้อง

เริ่มห้องที่อยู่ใกล้กับประตูหน้าพระอุโบสถ เป็นภาพ ลานหน้าอาคารขนาดใหญ่ที่มีหมอกำลังรักษาผู้ป่วยที่ตาบอดและตาพิการ ขรัวอินโข่งเปรียบหมอผู้รักษาตาให้กับผู้ที่ตาบอดตาพิการนั้นคือ พระพุทธเจ้า ผู้ให้พระธรรมรักษาผู้ที่มีจักษุบอดให้ได้เห็นแสงสว่างคือพระธรรมของพระองค์

ดังนี้ ผู้คนจึงพากันเดินทางมายังโรงพยาบาลที่เป็นอาคาร

ขนาดใหญ่เพื่อให้หมอรักษา พระสงฆ์เปรียบเหมือนผู้ที่ได้รักษาตาที่บอดให้หายเป็นปรกติแล้ว(ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๖)

ภาพนี้ขรัวอินโข่งสร้างองค์ประกอบศิลป์ได้อย่างงดงาม ได้บรรยากาศและมีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง เฉพาะภาพอาคาร สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกนั้นมีแสง เงา และถูกต้องตามหลักทัศนีย์

ห้องที่ ๕

ห้องนี้ ความอุปมาว่า มีบุรุษผู้หนึ่งมีทรัพย์มากมีอัทยาไศรยโอบอ้อมอารีต่อญาติมิตรสหายแลคนอื่นๆ ด้วยความกรุณา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ชนทั้งหลายสัญจรไปมา ผู้ใดมาถึงเฉพาะหน้า บุรุษนั้นก็เอาทรัพย์ให้แก่ผู้นั้นเต็มความปรารถนา ทำให้สำเรทธิ์ประโยชน์ทุกประการ ในเรื่องความอุปไมยว่า องค์พระพุทธเจ้าผู้ได้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง เปรียบเหมือนบุรุษมีทรัพย์มาก พระโลกุตรธรรมทั้งบุรภาคประฏิบัติ เปรียบเหมือนทรัพย์ พระอริยสงฆ์ปนรนิบัติตามพระพุทโธวาทบันลุมรรคผลนฤพาน เหมือนกับชนทั้งหลายที่ได้มารับทรัพย์เป็นส่วนๆ สำเรทธิ์ประโยชน์เต็มความประสงค์ของตนแล ฯ!

วิทยาตามหลักของศิลปะตะวันตก มีสีสรรพ์ที่ประสานกลมกลืนกันเป็นอย่างดี

ภาพถัดไปเป็นที่ต่อเนื่องกัน มีลำธารกั้นอยู่ มีสะพานให้คนเดินข้ามไปมาได้ เป็นภาพลานกว้าง มีบ่อน้ำพุ บริเวณลานโล่งใกล้บ่อน้ำพุ มีหมอกำลังรักษาผู้คนที่เจ็บป่วยด้วย ราคะ โทษะ โมหะ

ห้องที่ ๖ *(ซ้ายมือของพระประธาน ชิดประตูด้านหน้าพระอุโบสถ)*

ห้องนี้ ความอุปมาว่า หมอผู้ฉลาดรู้วิธีรักษาแลประกอบยารักษาที่บอดมาแต่กำเนิดแลพิการในปัจจุบันให้หายคืนเปนปรกติ ได้มีความกรุณาตั้งใจรักษาที่ตำบลแห่งหนึ่ง ชนทั้งหลายซึ่งมีจักษุบอดแและพิการด้วยโทษนั้นๆ ก็มาแต่ทิศต่างๆ ให้หมอนั้นรักษาให้กลับคืนได้จักษุเปนปรกติ รูปพรรณต่างๆ ได้เปนความอุปมาว่า พระพุทธเจ้าผู้ได้ญาณ จักษุเห็นแจ้งประจักษ์ในธรรมทั้งปวงก่อนกว่าสัตว์โลกย์ทั้งสิ้น ทรงพระมหากรุณา ตรัสแแสดงธรรมรักษาโรคจักษุของสามโลกย์ให้หายขาด เห็นแแสงสว่างในทางดับทุกข์ เหมือนหมอผู้ฉลาดรู้วิธีรักษาโรคในจักษุให้หายขาด พระธรรมเทศนาเหมือนสัพยาเครื่องรักษาโรค พระสงฆ์ผู้ประฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาท เหมือนชุทชนที่จักษุบอดแต่กำเนิด แลพิการในปัจจุบัน กลับคืนได้จักษุเปนปรกติแลหาย...พิการได้แล ฯ!

และกิเลส ตัณหาทั้งปวง ซ้ายและขวาของลานกว้างเป็นต้นไม้ใหญ่เรียงรายกันนำสายตาไปยังอาคารขนาดใหญ่ที่อยู่ไกลออกไป

ภาพนี้อุปมาอุปไมยว่า พระพุทธเจ้าเหมือนหมอผู้รักษาผู้คนที่ถูกศรอาบยาพิษคือ กิเลส และตัณหาจนได้รับบาดเจ็บ ผู้ที่ยอมให้พระพุทธเจ้ารักษาก็จะหายจากความบาดเจ็บได้รับความสุขหรือพบกับพระนิพพานได้ในที่สุด (ดูคำบรรยายภาพห้องที่ ๗)

ห้องที่ ๗

ห้องนี้ มีความอุปมาว่า หมอผู้ฉลาดชำนาญไว้ธีรักษาและรู้ประกอบยารักษาบาดเจ็บแล้ว รู้โรคต่างๆ มีความกรุณาแก่ชนทั้งปวง จึงตั้งโรงใหญ่รักษาชนทั้งปวงซึ่งมีบาดเจ็บและวัณโรคนั้นๆ โดยไม่มีสินจ้างก็จำพวกชนที่มีความไว้ใจ ยอมให้รักษาก็หายคืนเปนปรกติได้ความสุขสำราญ จำพวกที่ไม่เชื่อ ไม่ยอมให้รักษาก็ได้ความทุกข์บ้างถึงอันตรายแก่ชีวิตบ้าง ในความอุปมัยว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าเหมือนหมอรักษาบาดแผล เมื่อผู้ใดบาดเจ็บแลวัณโรค คือ ราคโทษ โมห และกิเลศอื่นดุจเปนลูกศรทราบด้วยยาพิศษ์มักอยู่ในกาย พระองค์เปนพนักงานรักษาให้หายได้พระธรรมเหมือนยาบำบัดพิศษ์และตัดรากให้ขาดสูญไม่กำเริบต่อไปได้ พระสงฆ์ผู้ได้ยอมรับข้อปรนนิบัติ รักษาตนถึงความบริสุทธิ์ภายในคือกิเลศนฤพาน เหมือนประชุมชนผู้ยอมให้หมอรักษาแล้ว มีความสุขสำราญในปัจจุบัน พ้นชีวิตอันตรายนั้นแล ฯ!

ภาพต่อไปเป็นภาพเมืองขนาดใหญ่ มีอาคารสูงใหญ่กันเรียงรายกันไปเป็นระยะๆ ถนนหน้าเมืองเป็นสนามฝึกม้า มีภาพคนกำลังขี่ม้า มีประชาชนเฝ้าชมอยู่สองฟากถนน

ภาพนี้เป็นภาพที่งดงามมากภาพหนึ่ง ทั้งองค์ประกอบศิลป์และการให้แสงเงาที่ชัดเจน ทำให้ได้บรรยากาศของเมืองขณะที่มีแสงแดดอ่อนๆ ผู้คนมาชุมนุมกันที่ถนนหน้าเมืองเพื่อชมการฝึกม้า

ห้องที่ ๘

ห้องนี้ มีความอุปมาว่า มีบุรุษผู้ฉลาดในการฝึกหัดอัศวอติอาชานัย ให้มีกริยาเรียบร้อยเชื่องราบสนิทสมควรเปนราชพาหนะทรงขององค์สมเด็จพระบรมกษัตริย์ได้ บุรุษนั้นก็ได้ลาภสักการบูชาความสรรเสิญ มีเกียรติศับย์ปรากฏในทิศต่างๆว่า เปนนายอัศวาจารย์ผู้ใหญ่ ในความอุปมัยว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ธรรมเหมือนบุรุษเปนอัศวาจารย์ แต่พระองค์เป็นนายสารถีอัศวาจารย์สูงประเสริฐยิ่งกว่านายอัศวาจารย์ทั้งปวง พระองค์เปนผู้ฉลาดรู้ในอุบายที่จะฝึกหัดบุรุษอาชานัยถึงซึ่งอุกฤฐ..แม้นในประชุมธรรมสมาคมอันเดียวก็ทรงฝึกสอนบุรุษอาชานัยได้ นับด้วยร้อยด้วยพันเปนอันมาก พระธรรมเหมือนอุบายเครื่องฝึกหัด พระอริยสงฆ์ผู้เปนบุรุษเวนัยได้รับข้อปรนนิบัติจนถึงความเรียบร้อยสิ้นพยศดับเหมือนด้วยอัศวานัยซึ่งนายอัศวาจารย์ฝึกแล้ว สมควรเปนราชพาหนะได้นั้นแล ฯ!

พระพุทธเจ้าเปรียบเหมือนอาจารย์ของผู้ฝึกม้าทั้งหลาย เพราะเป็นผู้ที่รอบรู้อุบายในการฝึกม้าให้ละพยศ จนเป็นม้าที่เชื่องสงบ ม้าที่ได้รับการฝึกจนไม่พยศและเชื่องแล้วคือ พระอริยสงฆ์ ส่วนม้าที่ยังไม่ละพยศผู้ฝึกจะต้องหาวิธีต่างๆ เพื่อให้ม้าเหล่านั้นสงบและอยู่ในธรรมต่อไป (ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๘)

ภาพถัดไปเป็นภาพเมืองที่ถูกเมฆฝนปกคลุมจนมืดครึ้มไปทั้งเมือง ผู้คนพากันหาที่หลบฝน บ้างกางร่ม บ้างหลบเข้าในอาคาร

ห้องที่ ๙

ห้องนี้ ความอุปมาว่า มหาเมฆตั้งขึ้นเหนือธารน้ำฝน ตกลงมาชอบ...ต้องตามฤดูกาล บรรดาสรรพพืช......บุรพัน บุรณชาติทั้งปวงก็งอกงาม มีผลสมบูรณ์ สำเร็จประโยชน์เกื้อกูลกายและชิวิตรของประชุมชนในโลกย์และระงับผลคลีลอองฝุ่น ซึ่งฟุ้งตลบทั่วไปในที่นั้นๆ แลรงับความร้อนรนกระวนกระวาย ให้ประชุมชนได้ความเปนศุขสำราญ ในความอุปมัยว่า พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ธรรมเปนต้นเหตุ เหมือนมหาเมฆเปนเหตุให้ฝนตก พระธรรมเหมือนแถวธารน้ำฝนที่ตกลงมาต้องแผ่นดิน พระสงฆ์ผู้ถึงความ......อริยมรรคอริยผล เพราะพระธรรมนั้นเหมือนสรรพพืชชาติทั้งปวงในแผ่นดิน ได้อาไศรยน้ำฝนงอกงาม เจริญยิ่งขึ้นแล้ว มีผลแล ฯ!

ภาพนี้เปรียบน้ำฝนเหมือนพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่โปรดประทานแก่ผู้คนทั้งหลาย เมื่อน้ำฝนตกต้องแผ่นดินหมู่ไม้ทั้งปวงก็ชุ่มฉ่ำเจริญงอกงาม น้ำฝนที่ให้ความเย็นแก่แผ่นดินและผู้คนฉันใด พระธรรมของพระพุทธองค์ก็ดับความรุ่มร้อน กระวนกระวายของมนุษย์ที่ถูกแผดเผาด้วยกิเลสตัณหาสงบร่มเย็นฉันนั้น (ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๙)

ภาพสุดท้ายใกล้ผนังด้านหลังพระประธาน เป็นภาพลานกว้างหน้าเมือง มีผู้คนพากันมาให้หมอรักษา ไกลออกไปเป็นกลุ่มอาคาร

ห้องที่ ๑๐

ห้องนี้ มีความว่า หมอผู้ฉลาดรู้วิธีรักษาแลประกอบยารักษาโรคต่างๆ มีความกรุณาแก่ชนทั้งปวง จึงตั้งโรงใหญ่ขึ้นรักษาชนซึ่งเปนโรคนั้นๆ...ด้วยไม่มีสินจ้าง ชนทั้งปวงเปนอันมาก จำพวกที่มีความไว้ใจยอมให้รักษาก็หายจากพยาธิโรคได้ความศุสำราญ จำพวกที่ไม่เชื่อ ไม่ยอมให้รักษาก็ไม่พ้นจากโรค ได้ความทุกข์เปนอันตรายแก่ชีวิตบ้าง ในความอุปมัยว่า พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง โดยอาการชอบด้วย พระองค์ทรงพระกรุณา เหมือนหมอผู้ฉลาดรู้วิธีรักษาโรค พระธรรมเหมือนสัพยาที่หมอนั้นประกอบด้วยดี ชอบแก่โรคนั้นๆ พระสงฆ์ผู้ปรนนิบัติตามบรมพุทโธวาทถึงความระงับดับศพยาธิ....เหมือนหมู่ชนซึ่ง......พยาธิต่างๆ ได้ความศุขในปัจจุบันนี้ ตลอดอายุศมการของตนแล ฯ!

แบบตะวันตกขนาดใหญ่เรียงรายกันไป ภาพนี้แสดงเป็นนัยว่า พระพุทธเจ้าเหมือนหมอผู้เชี่ยวชาญรู้รักษาโรคต่างๆ ให้หายได้ โดยไม่ได้รับสินจ้างแต่อย่างใด แต่ทรงรักษาให้หายด้วยพระเมตตา ผู้ที่ยอมให้หมอรักษาก็จะหายจากความเจ็บป่วยพบกับความสุข ผู้ที่ไม่ยอมให้หมอรักษาก็จะต้องเจ็บป่วยและอาจจะเป็นอันตรายถึงชีวิตในที่สุด (ดูคำบรรยายภาพ ห้องที่ ๑๐)

ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธาน เขียนเต็มผนังตั้งแต่เหนือช่องประตูขึ้นไป เป็นภาพผู้คนต่างชาติที่แต่งกายแปลกๆ ยืนบ้าง นั่งบ้าง อยู่บนพื้นดินหน้าเมือง ถัดไปเป็นที่ราบมีต้นไม้ ลำธาร โขดหิน เบื้องหลังเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเนิน ไกลออกไปเป็นทิวเขาซึ่งอยู่สุดขอบฟ้า

ผู้คนในภาพนั้นตกอยู่ท่ามกลางความมืด ซึ่งเปรียบเสมือนอวิชา ไม่สามารถออกไปพบแสงสว่างได้ เหนือเมืองและป่าเขาเป็นท้องฟ้า ซึ่งเต็มไปด้วยก้อนเมฆใหญ่น้อย บนก้อนเมฆมีเทวดาอยู่เป็นจำนวนมาก เทวดาผู้ทรงอิทธิฤทธิ์เปรียบเหมือนพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งนำคนให้พ้นจากความมืดไปสู่แสงสว่าง โดยพังกำแพงภูเขาและสร้างสะพานให้ผู้คนเดินออกไปจากความมืด มีธรรมของพระพุทธองค์เป็นแสงสว่างนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากความมืดหรืออวิชา

บรรดาเทวดาจำนวนมากบนก้อนเมฆนั้นเหมือนพระอริยสงฆ์สาวกผู้บรรลุธรรมแล้ว จึงสถิตย์อยู่เหนือโลกทั้งสาม สีโดยรวมของภาพเป็นสีทึบ ใช้สีเขียวเข้มน้ำตาลและดำเพื่อให้ได้บรรยากาศตามเนื้อหา

การวางองค์ประกอบศิลป์ การให้แสงและเงาต่างๆ ประสานสัมพันธ์กับเนื้อหาเป็นอย่างดี แม้ภาพโดยรวมจะดูมืดทึบก็ตาม แต่แสงสว่างไรๆ ที่ปรากฏหลังแมกไม้ และหลังทิวเขาสุดขอบฟ้านั้นช่วยให้ภาพมีบรรยากาศที่มีชีวิตชีวาอย่างมาก และเป็นเสมือนแสงแห่งความหวัง แสงแห่งปัญญาที่ยังรอให้ผู้คนค้นพบ เมืองนั้นจึงมิได้มืดมิดเสียทั้งหมดยังมีแสงสว่างให้เห็นเป็นความหวังของมนุษย์ (ดูคำบรรยายภาพ ผนังหุ้มกลองด้านหน้าพระประธาน)

ผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพเต็มผนังตั้งแต่เหนือประตูขึ้นไป ขวามือของพระประธานเป็นภาพเมืองมีอาคารแบบตะวันตกขนาดใหญ่ ผู้คนขวักไขว่ คนกลุ่มหนึ่งกำลังส่องกล้องดูดาว บนท้องฟ้าถัดไปกลางผนังเป็นภาพประตูเมือง มีผู้คนชุมนุมกันอยู่เป็นจำนวนมากเหนือขึ้นไปเป็นรูปดวงอาทิตย์ที่ส่องแสงมายังเบื้องล่าง

ภาพนี้เปรียบเมืองที่อุดมสมบูรณ์นั้นเหมือนดังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้รู้แจ้งแห่งธรรมทั้งปวงพระองค์จึงเป็นประดุจเมืองอันมั่นคง

ผนังด้านหุ้มกลองหน้าประประธาน *(สันนิษฐานว่า เขียนใหม่จากคำบรรยายเดิม)*
ห้องนี้อุปมาว่า มีภิภพหนึ่งบริบูรณ์ไปด้วยพฤกษาชาติ มีประการต่างๆ อาเกียรณ์ไปด้วยบรรดาสัตว์ จตุบทวิบาท มีมนุษย์ชายหญิง เป็นต้น มีภูเขาและมหาสมุทรสาครล้อมรอบมิดอยู่ทั้ง ๘ ทิศ ไม่มีประตูที่จะออกไปภายนอกได้ จึงเทพยดาผู้มีฤทธิ์มาพร้อมด้วยบริวารพากันเหาะมาทำลายภูเขาให้เป็นทาง เนรมิตรสะพานข้ามมหาสมุทร ให้เหล่าสัตว์พากันออกจากที่คุมขัง ในที่มืดได้และได้เห็นแสงสว่าง ต่างก็ชื่นชมโสมนัส ความอุปมัยว่า ภิภพเหมือนโลกทั้ง ๓ อันเป็นที่คุมขังสรรพสัตว์ไว้ในสงสารทุกข์ ภูเขาและมหาสมุทรล้อมรอบเหมือนอวิชาทั้ง ๘ เทพยดาผู้มีฤทธิ์ เหมือนพระพุทธเจ้า แสงสว่างและสะพาน เหมือนข้อปฏิบัติและธรรมประทีปเทวดาผู้บริวารทั้งหลาย เหมือนพระอริยสงฆ์สาวก ซึ่งเป็นดังดวงประทีปแก้วส่องโลกให้สว่างเสมอแล ฯ!

ดวงอาทิตย์เปรียบเหมือนแสงของพระธรรมที่ส่องสว่างไปยังมนุษย์คือชาวเมืองทั้งหลาย ผู้ที่อยู่ในเมืองนี้และได้รับแสงอาทิตย์หรือแสงของธรรมแล้วปฏิบัติตามพระธรรมนั้นก็จะได้รับความสุขทุกถ้วนหน้า (ดูคำบรรยายภาพ ผนังหุ้มกลองหลังพระประธาน)

วรรณของสีโดยรวมของภาพเป็นวรรณสีเย็นค่อนข้างทึบ แต่ภาพอาคารและคนกลุ่มคนด้านขวามือของพระประธานนั้นงดงามมาก แสดงให้เป็นวิถีชีวิตและบ้านเมืองของชาวตะวันตก ซึ่งเป็นความสามารถพิเศษของขรัวอินโข่งที่สร้างสรรค์ขึ้นจากจินตนาการของตนทั้งที่ไม่เคยเดินทางไปยุโรปและสหรัฐอเมริกาแต่อย่างใด

โดยสรุปแล้วจะเห็นว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องปริศนาธรรมและภาพชีวิตเกี่ยวกับประเพณีทำบุญที่พระอุโบสถวัดบรมนิวาส เป็นผลงานจิตรกรรมที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่งของขรัวอินโข่ง พระอาจารย์ช่างเขียนผู้ปฏิรูปการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยไปสู่มิติใหม่ แม้ภาพเหล่านั้น จะได้รับแบบอย่างมาจากศิลปะตะวันตกก็ตาม

ขรัวอินโข่งสามารถสร้างเป็นสื่อให้เห็นพุทธปรัชญาของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ผลงานจิตรกรรมปริศนาธรรมของขรัวอินโข่งได้รับการยกย่องว่าเป็นผลงานที่ล่วงถึงพุทธิปัญญา มิใช่ภาพเล่าเรื่องหรือเพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่กระนั้นก็ตามก็ยังมีบุคคลที่ไม่เข้าใจและไม่สามารถเข้าถึงความคิดของขรัวอินโข่งถึงกับเสนอให้ลบภาพจิตรกรรมที่เป็นแบบตะวันตกของขรัวอินโข่ง ดังที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงนิพนธ์ไว้ในสาส์นสมเด็จ ว่า

"...หม่อมฉันเคยตกใจครั้งหนึ่ง ด้วยมีนักเรียนที่เคยศึกษาในยุโรปคนหนึ่ง เมื่อกลับมาไปบวชอยู่วัดบวรนิเวศพรรษาหนึ่ง มาปรารภกับหม่อมฉันโดยเจตนาดีว่า รูปที่เขียนผนังหลังหน้าต่างในพระอุโบสถ(คือที่ทูลกระหม่อมโปรดให้อาจารย์อินโข่งเขียนปัญหา

ธรรมเป็นภาพฝรั่ง)นั้นน่าเกลียดนัก ควรจะให้ลบเสีย เอาไว้อายฝรั่ง หม่อมฉันได้ยินแทบสิ้นสตินึกเสียใจว่าผู้นั้นก็ได้ไปศึกษาถึงยุโรปแล้ว เหตุไฉนไม่สืบถามให้รู้เสียก่อนว่า เหตุใดจึงเขียนเช่นนั้น และก็ยังประหลาดใจต่อไปด้วยอาจารย์อินโข่งไม่เคยไปยุโรปก็จริงอยู่ แต่แกได้อาศัยรูปฝรั่งทำกระดาษปิดเรือนเข้ามาขาย เขียนรูปฝรั่ง

ห้องด้านหุ้มกลองหลังพระประธาน

ห้องนี้อุปมาว่า มีเมืองหนึ่งมั่งคั่งบริบูรณ์ด้วยสัมโภคสมบัติ มีสัตรตนเปนต้น มีประตูเมือง มีเครื่องหมุนรอบ มีรถคอยรับส่งคนไปมาได้สะดวก และมีผู้คนคอยส่งและคอยต้อนรับอย่างมโหฬาร มีเสาอินทขีลตั้งเด่น ประกอบจักรบนปลายเสา มีพระอาทิตย์ส่องแสงว่างทั่วเมืองตลอดพระราชอาณาจักร ประชาราษฎร์ได้รับความร่มเย็นเปนศุขทุกถ้วนหน้า ความอุปมัยว่าเมืองเหมือนพระพุทธวัจนธอันเปนพระไตรปิฎก ซึ่งบริบูรณ์ด้วยอริยทรัพย์ จักรที่ประตูเมืองเหมือนธรรมจักรและพรหมจักรที่พระองค์ทรงประกาศ รถเปรียบเหมือนข้อสัมมาประฏิบัติอันจะนำสรรพสัตว์ไปสู่ถิ่นที่เกษมจากโยคธรรม เสาอินทขีลที่ตั้งเด่นเหมือนโลกุตรธรรม พระอาทิตย์เปรียบเหมือนพระพุทธเจ้า หมู่ชนคอยรับส่งให้ได้ขึ้นรถสะดวก เหมือนพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ซึ่งทรงไตรสิกขาแล้วประกาศพระพุทธศาสนาให้แก่ประชุมชนได้ปฏิบัติเพื่อความศุขความเจริญทุกถ้วนหน้ากันเปนนิตย์แล ฯ!

สมัยต้นศตวรรษที่ ๑๙ ได้ แต่นักเรียนไทยได้ไปถึงยุโรปกลับไม่รู้จักก็น่าพิศวง...”

จากพระหัตถเลขาของสมเด็จฯเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นายช่างใหญ่แห่งกรุงสยามดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า **“ช่างย่อมเข้าใจช่าง”** และพระองค์เป็นผู้หนึ่งที่เห็นคุณค่าผลงานจิตรกรรมของขรัวอินโข่ง เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงประจักษ์ในความสามารถพิเศษของขรัวอินโข่ง จึงโปรดให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถที่ทรงสร้างขึ้นใหม่อย่างวัดบวรนิเวศและวัดบรมนิวาสดังกล่าวแล้ว

ห้องหน้าพระประธาน

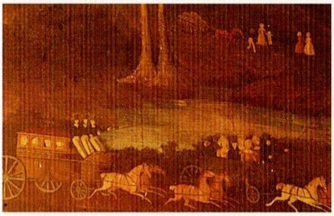
ผู้คนหน้าประตูเมือง

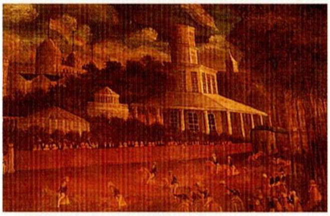

จัดทำโดย

คำรณ ปราโมช ณ อยุธยา

อิมเมจ พับลิชชิ่ง จำกัด โทร.๓๘๑-๒๕๐๑-๖

เรียบเรียงโดย อาจารย์ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ

แยกสี กนกศิลป์ โทร.๒๑๕-๑๕๘๘ คุณประธาน หวังธรรมบุญ

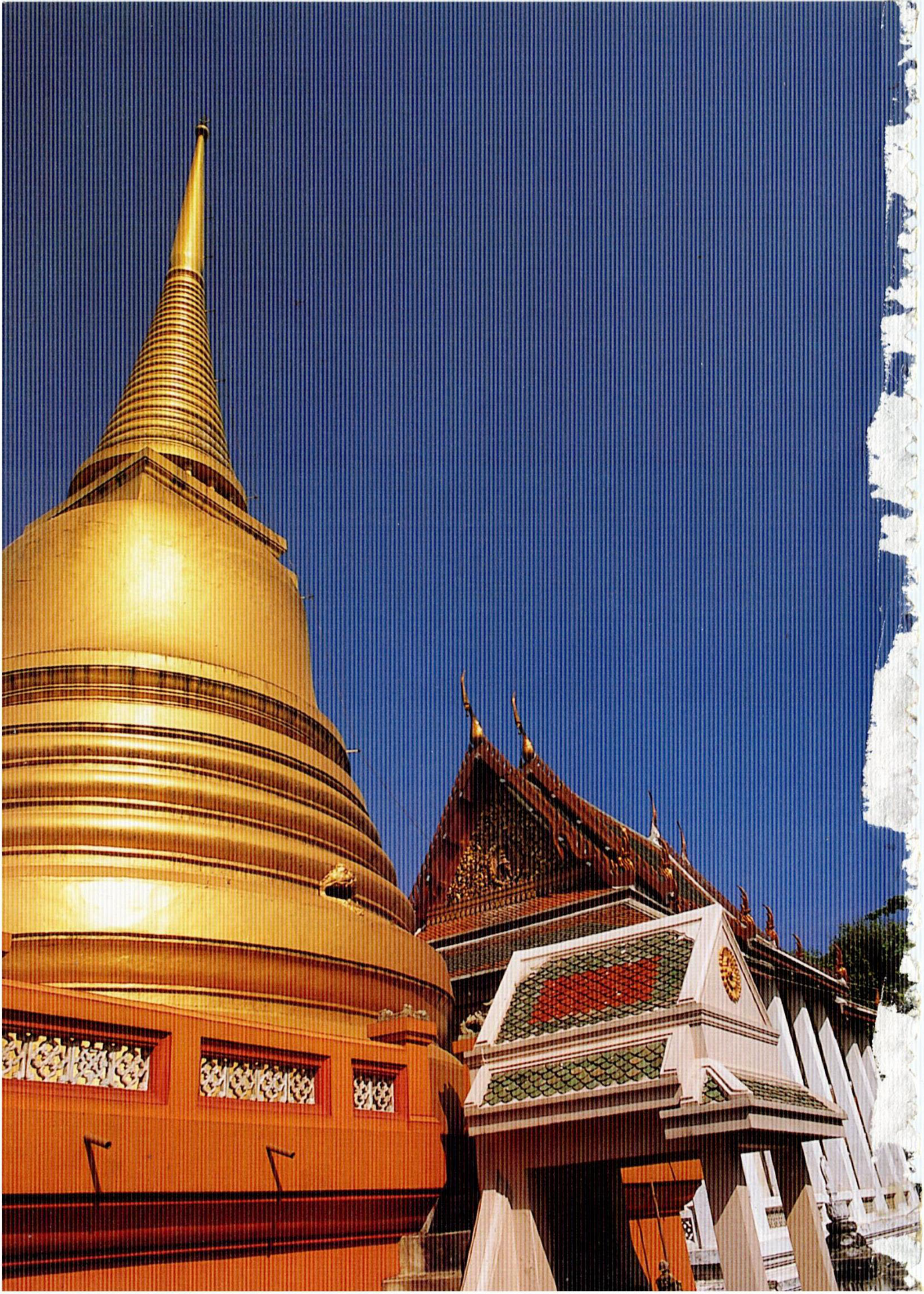
พิมพ์ที่ บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด โทร.๖๔๒-๗๒๗๒ - ๘ คุณมกร์ รุ่งกมล

จัดพิมพ์ขึ้นโดย คำรณ ปราโมช ณ อยุธยา

เพื่อเป็นที่ระลึกในงานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช

พิมพ์ครั้งแรก ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม

ขอประทานอภัย ขออภัย

ในการรับหนังสืออนุสรณ์หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช
ที่ล่าช้ากว่ากำหนดเดิม เพื่อความสมบูรณ์ของหนังสือ
จึงขอประทานอภัย และขออภัย มา ณ ที่นี้

ท่านผู้หญิงอุศนา ปราโมช และครอบครัว

